

Political participation and life course transitions among young people in Europe

Dragan Stanojević¹ Anja Gvozdanović²

EXTENDED ABSTRACT

The subject of this article is the analysis of the relationship between the life course of young people and political participation in Europe. Results show that young people's transitions in education, work, and family in European countries are directly associated with institutional and non-institutional forms of political participation. Entering new roles and obtaining or losing resources (financial, social, or time) forms a more or less stimulating context for involvement in the political field.

The analysis shows that our first hypothesis proved to be correct. Both institutional and non-institutional forms of participation are positively associated with the study experience, and this indicator is the most consistent predictor of both forms of participation. Young people who go through higher education better understand the socio-political context and have more knowledge of how they can influence social processes. The transition to the labour market also shows positive associations with political participation, but only with certain practices, so our hypothesis is only partially correct. Young people who work vote more often, are active within parties, contact political representatives, and are active within NGOs. Work provides more financial and social capital, as well as the acquisition of new skills and competencies that are important for engagement. Employment seems to lead to a rationalisation of time and a better understanding of the effects of engagement. The third hypothesis also proved to be (almost) correct, as half of institutional and all non-institutional forms of participation are negatively associated with parenthood. Entering the parental role leads to a certain repackaging of priorities, and the lack of available time reduces the probability of participation. The fourth hypothesis was (partially) confirmed. With the growth of democracy within society, young people are more willing to participate in almost all forms of non-institutional practices (except for demonstrations) and to contact politicians and participate in campaigns more often. A high degree of organisation of political infrastructure and a democratic political culture represent a prerequisite for the existence of democratic practices.

¹ Department of Sociology,
Faculty of Philosophy,
University of Belgrade,
Belgrade, Serbia

² Institute for Social Research
in Zagreb, Zagreb, Croatia

Correspondence:

Dragan Stanojević,
Faculty of Philosophy,
University of Belgrade,
Čika Ljubina 18-20,
Belgrade, Serbia

Email:

draganstanojevich@gmail.
com

The hypotheses with which we examined the associations between context, life events, and participation generally did not prove to be justified. Although the highly educated in democratic societies vote more often and join parties (and similar groups), they participate less often in campaigns and are involved in all non-institutional forms of participation at the same level as those in less democratic societies. The explanation for the lack of differences between old and new democracies in the level of non-institutional participation of the highly educated may lie in the same role played by university education. In both developed and less developed democracies, those who establish or preserve these practices are students, who are both the most open to news and the most sensitive to social injustices.

The relationship between work and activism was completely the opposite of what was expected. Given that work represents a source of resources (economic and social capital), we expected that in more democratic societies, which are also more economically developed, this connection would be stronger, but it is actually weaker. The explanation for this phenomenon may lie in the dependence of the sphere of work on the political field in "new democracies". The latter is dominated by clientelistic relations, where a significant number of young people who enter the labour market do so through political channels and in turn have to be active in political parties, especially during election campaigns.

The last hypothesis proved to be correct, as context did not moderate the relationship between parenting and participation. Entering the parental role is equally challenging for young people regardless of their location or social and political context, and on average it certainly leads to a lower level of participation.

KEYWORDS

institutional participation, non-institutional participation, youth, life course, European Social Survey

Politička participacija i tranzicije životnog toka kod mladih u Evropi

APSTRAKT

Predmet ovog rada je proučavanje odnosa između životnih tranzicija mladih i političke participacije u Evropi. Rezultati pokazuju da su tranzicije u sferi obrazovanja, rada i porodice u evropskim zemljama direktno povezane sa institucionalnim i vaninstitucionalnim oblicima političke participacije. Ulazak u nove uloge, ostvarivanje ili gubitak resursa (finansijskih, socijalnih ili vremena) formira manje ili više stimulativan kontekst za uključivanje u političku sferu. I institucionalni i vaninstitucionalni oblici participacije pozitivno su povezani sa iskustvom studiranja, i ovaj indikator je konzistentan prediktor oba oblika participacije. Mladi koji rade češće glasaju, aktivni su unutar partija, kontaktiraju političke predstavnike i aktivni su unutar NVO. Porodične obaveze sa sobom nose manje raspoloživo vremena, promenu prioriteta, te vode nižem stepenu participacije. U društvima koja su više demokratska, mladi su spremniji da učestvuju u gotovo svim oblicima vaninstitucionalnih praksi (osim demonstracija), a kad je reč o institucionalnim češće kontaktiraju političare i učestvuju u kampanjama. Hipoteze kojima smo pretpostavljali veze između konteksta, životnih događaja i participacije uglavnom se nisu pokazale opravdanim, te zahtevaju dalja istraživanja i objašnjenja.

KLJUČNE REČI

institucionalna participacija, vaninstitucionalna participacija, mladi, životni tok, Evropsko društveno istraživanje

1 UVOD

Predmet ovog rada je proučavanje odnosa između životnih tranzicija mladih i političke participacije u Evropi. Istraživanja su već dokumentovala da nove uloge, iskustva, kao i same godine života sa sobom nose drugačije interese, poglede i aktivnosti u političkoj sferi. Rad zato ima za cilj da, koristeći najnovije podatke za populaciju mladih u Evropi – IX ciklus Evropskog društvenog istraživanja, ispita asocijacije između obrazovne, radne i porodične tranzicije i stepena institucionalne i vaninstitucionalne političke participacije, kao i da prepozna da li društvenopolitički kontekst izražen stepenom demokratije posreduje u ovoj vezi.

Longitudinalne studije pokazuju da u poslednjih nekoliko decenija u evropskim zemljama dolazi do pada učestvovanja građana u demokratskim procesima: glasanju na izborima, radu političkih partija, kampanjama (Blais 2007; Macedo i dr. 2005; Pilkington i Pollock 2015). Pad je izrazitiji sa svakom novom generacijom, tako da se mladi u proseku brže isključuju iz ovih oblika participacije nego stariji. Promene u stepenu uključenosti mladih tumače se ili kao deo krize demokratije koja je i njih zahvatila ili kao pokušaj mladih da pronađu nove i efikasnije kanale uticaja na političku sferu (Norris 2003). Potonje smatraju oni koji u analizama prepoznaju da su mladi skloniji da biraju neinstitucionalne kanale participacije (poput demonstracija, bojkota, peticija, digitalnog aktivizma, učešća u radu NVO i dr.), koji su fluidni, daju više slobode i imaju veze sa njihovim identitetima i potrošnjom (Furlong i Cartmel 2012; Henn i Foard 2014). S obzirom da se mladost vidi kao faza između detinjstva i odraslosti, i da je obeležena postepenim preuzimanjem odgovornosti i sticanjem autonomije,

zanimljivo je ispitati kako je ovaj proces isprepletan sa različitim oblicima participacije. Sticanje autonomije podrazumeva promene uloga, prepakivanje prioriteta i dovodi do sticanja resursa (na primer ekonomskog i socijalnog kapitala), ali i do njihovih gubitaka (na primer vremena), pa možemo da očekujemo da ovi procesi utiču na mogućnost političkog angažovanja. Polazeći od različitih društvenih, institucionalnih i političkih konfiguracija u društvima Evrope koje uslovljavaju kako dinamiku sticanja (finansijske, stambene) autonomije, tako i mogućnosti za političku participaciju, opravdano je pretpostaviti da su mladi aktivniji u onim društvima u kojima postoji duža tradicija i razvijenija infrastruktura učestvovanja u javnom životu.

Rad je podeljen na četiri celine. U prvom delu ćemo dati teorijski okvir kojim ćemo obrazložiti odnos između obrazovne, radne i porodične tranzicije i participacije. Posebno ćemo se osvrnuti na značaj političkog konteksta i njegovu potencijalnu posredujuću vezu između životnih događaja i participacije. U drugom delu ćemo predstaviti metod, podatke i uzorak, a u trećem analizu podataka kroz deskriptivnu statistiku i *multilevel* logističke modele. U poslednjem delu rada ćemo pokušati da sumiramo zaključke i da analize integrišemo u postojeće teorijske okvire.

2 TEORIJSKI OKVIR

Ovaj rad u razmatranju političke participacije polazi od pristupa životnog toka, što znači da je politička participacija shvaćena kao varijabilna pojava u životima mladih. Drugim rečima, prepoznato je da odnos mladih spram politike varira u svom intenzitetu zavisno o dobi ili životne faze. Tako oni koji tokom mladosti nisu bili zainteresovani za politiku

postaju donekle zainteresovani tokom godina i sazrevanjem (Hooghe i Wilkenfeld 2008; Levine 2007). Uspešnost društvene integracije mladih, koja u kontekstu tranzicije ka odraslosti podrazumeva preuzimanje društvenih uloga (porodičnih, radnih, javnih), može nositi sa sobom povećanje nivoa političke participacije. To je pogotovo slučaj kod institucionalne političke participacije (glasanje) za kojom raste interes odrastanjem, dok za vaninstitucionalnu političku participaciju (na primer proteste), koja se često vezuje uz mlađe uzraste, vremenom jenjava (García-Albacete 2013). Sazrevanje podrazumeva sticanje resursa koji mladima omogućuju da se građanski ili politički aktiviraju. Tako neki autori prepoznaju vreme, novac i građanske veštine kao glavne resurse političke participacije (Brady, Verba i Schlozman 1995). Vreme, ali i građanske kompetencije su često pretpostavke onih oblika participacije koji zahtevaju više slobodnog vremena i određeni nivo predanosti, poput angažmana u kampanji, građanskoj inicijativi, protestu, učestvovanje u različitim odborima u zajednici, školi i sl. Iako u periodu do osnivanja vlastite porodice i roditeljstva mladi raspolazu s više vremena, vrstom resursa koja uglavnom manjka zaposlenim roditeljima, smatra se da im nedostaju druge relevantne vrste resursa za političku participaciju. Zbog tranzicionog perioda u kojem se nalaze nedostaju im adekvatne informacije, veštine i „uronjenost“ u zajednicu, što čini ključne pretpostavke građanskog ili političkog angažmana (García-Albacete 2013). S druge strane, doniranje u političke svrhe uveliko zavisi od finansijskih mogućnosti, pa se novac kao resurs pokazuje značajnim gotovo isključivo u toj vrsti političke participacije (Brady, Verba i Schlozman 1995). Treba dodati da su tokom tranzicije u

odraslost mladi u većoj meri zainteresovani za druženja i izlaske, obrazovanje, nalaženje posla i partnera, dok se politika kao predmet interesa za najveći broj njih najčešće nalazi na dnu lestvice ličnih prioriteta (García-Albacete 2013; Ilišin i Spajić Vrkaš 2017).

Kao važne životne faze ili prelomne tačke životnog toka mladih obično se prepoznaju završavanje školovanja, prvo zaposlenje i osnivanje porodice. Pretpostavlja se da navedene faze u različitoj meri mogu doprineti resursima koji su mladima potrebni za angažman izvan kruga primarnih veza, porodice i prijatelja.

2.1 PROCES OBRAZOVANJA

Proces obrazovanja je značajan za političku socijalizaciju, proces kojim se mladi ljudi politički integrišu u društvo. Politička socijalizacija je društveni proces kojim mladi ljudi usvajaju političku kulturu odnosno političke vrednosti, prakse i znanja kako bi uspešno preuzeli građansku ulogu (Šalaj 2011). Uloga građanina u demokratskom društvu stoga podrazumeva razmerno visok nivo političke informisanosti i znanja, demokratsku vrednosnu orijentaciju i visoki stepen političkog angažmana. Obrazovni sistem je jedan od glavnih agensa političke socijalizacije, a posebno je značajno visoko obrazovanje za politički angažman jer je značajno i pozitivno povezano sa političkim interesovanjem i građanskim kompetencijama (Brady, Verba i Schlozman 1995; Levine 2007; Ilišin i Spajić Vrkaš 2017). Iako postoje konzistentni pokazatelji o uticaju nivoa obrazovanja na glasanje (Ahearn, Brand i Zhou 2022), neka istraživanja ne potvrđuju direktnu vezu, pri čemu se ne umanjuje važnost obrazovanja. Uticaj višeg nivoa obrazovanja je posredovan preko stepena

političkog interesovanja koji ima snažan uticaj na politički angažman, a posebno na glasanje (Brady, Verba i Schlozman 1995). Takođe, građanske kompetencije su posebno važne kao prediktori vaninstitucionalnog angažmana, poput učestvovanja u kampanjama, protestima, neformalnim građanskim inicijativama, a njihovo sticanje pak u velikoj meri zavisi od tipa i nivoa obrazovanja. Mladi ljudi s višim stepenom obrazovanja imaju i viši stepen građanskih kompetencija koje čine relevantan resurs za političku participaciju (Lavrić, Tomanović i Jusić 2019; Ilišin i Spajić Vrkaš 2017).

2.2 ZAPOSLENJE

Odnosu rada i političke participacije moguće je pristupiti na dva načina (Lorenzini i Giugni 2012). Prvi pristup posmatra radnu sredinu kao socijalizacijski prostor u kojem radnik osveštava svoje radne a onda i političke interese, što može imati značajan uticaj na njegovo političko ponašanje. Drugim rečima, radna okolina može stvoriti prilike za preuzimanje dodatnih odgovornosti, ali i za učenje kako participirati u okviru kolektiva, što se onda prenosi na političku sferu (*spillover* efekt). Drugi pristup vidi radnu okolinu kao prostor sticanja resursa potrebnih za participaciju, poput novca i građanskih kompetencija (sposobnosti komunikacije i organizacije) (Lorenzini i Giugni 2012). Može se reći da se uključenost u tržište rada generalno smatra povoljnim faktorom za političku participaciju, iako valja imati na umu da zaposlenja variraju i s obzirom na prihod, izloženost mogućnostima ovladavanja građanskim veštinama (Brady, Verba i Schlozman 1995; Erkulwater 2012), a sve više treba uzimati u obzir i tip ugovora o radu, s obzirom na sve zastupljeniji prekarni rad. Suprotno očekivanjima, uticaj zaposlenja mladih

ljudi na političko aktiviranje, prema nekim istraživanjima, nije značajan. Tako Lorenzini i Giugni (2012) zaključuju da dugoročno nezaposleni mladi nisu značajno manje angažovani od zaposlenih mladih, s obzirom na vaninstitucionalnu (protesti) i institucionalnu participaciju (kontaktiranje političara) (Lorenzini i Giugni 2012; Giugni i dr. 2021).

2.3 OSNIVANJE PORODICE

Roditeljstvo je značajna faza u formiranju odnosa mladih prema javnoj sferi u najširem smislu. S jedne strane, radi se o životnoj fazi u kojoj dolazi do prepakivanja prioriteta koji motivišu roditelje da više pažnje polažu na kvalitet i mogućnosti koje im osigurava društvo u odgoju dece. U tom smislu, u odnosu na osobe koje nemaju decu, roditelji imaju širi krug poznanstava (uspostavljena s roditeljima druge dece), više su „uronjeni“ u zajednicu u kojoj žive, što se vidi u višem stepenu zainteresovanosti za kvalitet javnih usluga vezanih za dobrobit dece (vrtići, škole, zdravstvena zaštita i sl.), sigurnosti susedstva i slično (Quaranta 2016). To se ogleda u slučaju izlaska na izbore budući da neka istraživanja upućuju na zaključak da su osobe u braku s decom sklonije da na taj način participiraju u odnosu na one bez dece (Wolfinger i Wolfinger 2008). Uprkos tome, roditeljstvo se pokazuje kao faza u kojoj su resursi vremena ali i porodičnih finansija značajno smanjeni, što se odražava na slabljenje socijalnih veza, a posebno je to slučaj kod roditelja dece predškolskog uzrasta (Brady, Verba i Schlozman 1995; Quaranta 2016). Drugim rečima, efekti roditeljstva na participaciju uveliko zavise od uzrasta deteta, ali i od pola roditelja. Žene odnosno majke su nezavisno od uzrasta deteta radno

opterećenije (kroz plaćeni i neplaćeni rad), što doprinosi njihovom slabijem aktiviranju u političkoj sferi posebno kada je reč o aktivnostima koje zahtevaju više vremena i posvećenosti, kao i uopšte roditelji male dece. Zato rezultati koji analiziraju roditelje male dece pokazuju negativne veze između participacije i ove životne faze (Quaranta 2016; Sartori, Tuorto i Ghigi 2017).

2.4 STEPEN DEMOKRATIJE

Posebna dimenzija od interesa je odnos demokratije i participacije mladih. Osnovno polazište kako klasičnih, tako i savremenih teorija o demokratiji i participaciji je da bez participacije građana nema demokratije, te da je ona kako uslov tako i pokazatelj njene vitalnosti (Dalton 1996; Inglehart 1997; Norris 2002). Komparativno posmatrano, društva koja imaju viši stepen participacije su i demokratskija, dok ona u kojima su građani uključeni na niskom nivou imaju rizike legitimizacije i monopolizacije procesa odlučivanja. Ali, ovde treba biti dodatno oprezan jer stepen participacije nije nužno jednak stepenu demokratičnosti. Ukoliko kao indikatore koristimo isključivo učešće u različitim aktivnostima (što je najčešće slučaj, i komparativna istraživanja nam ne pružaju alternativne indikatore), možemo da pretpostavimo da učestvovanje u aktivnostima ima isto značenje u različitim kontekstima i da vodi istim ili sličnim rezultatima, što ne mora biti slučaj. Na primer, učestvovanje u radu političkih partija u zemljama Jugoistočne Evrope za jedan broj mladih ima instrumentalni karakter, i može se odnositi pre na strategiju zapošljavanja ili napredovanja nego na ostvarivanje političkih ciljeva (Stanojević i Petrović 2020). Kod mladih u skandinavskim zemljama ova instrumentalna motivacija može biti

gotovo potpuno odsutna. Različita vrsta motivacija vodi i različitim rezultatima participacije. Prevladavanje instrumentalne, pragmatične, partikularne motivacije vodi društvenom zatvaranju, a onda i nižem stepenu demokratije. S druge strane, različitost motiva bez dominacije pragmatičnih motiva za učestvovanjem u političkom i društvenom životu vodi reprezentaciji pluraliteta društvenih interesa odnosno višem stepenu demokratije. Zato u radu podrazumevamo višedimenzionalnost demokratičnosti društva, sa kojom prakse i stepen participacije mogu da variraju.

Imajući u vidu navedena teorijska polazišta u radu, polazimo od sledećih hipoteza:

H1. Obrazovna tranzicija utiče na stepen institucionalne i vaninstitucionalne participacije. Iskustvo studiranja povećava verovatnoću učestvovanja u oba oblika participacije.

H2. Iskustvo rada je pozitivno povezano sa stepenom učešća u institucionalnoj i vaninstitucionalnoj participaciji.

H3. Roditeljstvo je negativno povezano sa stepenom učešća kako u institucionalnim, tako i u vaninstitucionalnim oblicima participacije.

H4. Stepem demokratičnosti društva je pozitivno povezan sa oba oblika participacije.

H5. Interakcija između obrazovanja i stepena demokratičnosti je pozitivna na stepen oba oblika participacije, tako što očekujemo da je u društvima sa višim stepenom demokratije ova veza jača.

H6. Interakcija između rada i stepena demokratičnosti je pozitivna na stepen oba oblika participacije, tako što očekujemo da je u društvima sa višim stepenom demokratije ova veza jača.

H7. Interakcija između roditeljstva i stepena demokratičnosti ne utiče različito na stepen participacije.

3 METOD

3.1 PODACI I DIZAJN ISTRAŽIVANJA

Da bismo analizirali odnos između dva tipa političke participacije, životnih događaja i karakteristika društvenopolitičkog konteksta, koristili smo podatke iz devetog ciklusa Evropskog društvenog istraživanja (ESS9-2018), sprovedenog u 29 zemalja tokom 2018–2020. godine (The European Social Survey 2020). ESS podaci su reprezentativni na nacionalnom nivou za populaciju stariju od 15 godina, ali smo mi u analizama koristili podatke za mlade starosti od 15 do 30 godina. Ova baza podataka nam daje mogućnost da analiziramo mlade u Evropi i u sebi sadrži dovoljan broj indikatora koji izražavaju institucionalnu i vaninstitucionalnu participaciju. Da bismo prepoznali kontekstualne razlike (na nivou društava), koristili smo Indeks demokratije koji je razvila posebna jedinica časopisa *The Economist* (2021).

3.2 ZAVISNE VARIJABLE

Kao što smo naveli u teorijskoj elaboraciji, participaciju smo operacionalizovali kao institucionalnu i vaninstitucionalnu. Treba imati u vidu da je to urađeno imajući u vidu kvalitet i karakteristike podataka kojima raspolažemo i oslanjajući se na teorijske operacionalizacije sadržane u dizajnu ESS instrumenta. Svesni smo

da ovi indikatori u različitim društveno-političkim kontekstima mogu izražavati donekle drugačije prakse, pa je zato i sama podela uslovna. Ipak, za prezentaciju rezultata se čini najcelishodnija i praktična.

Pitanje o glasanju na izborima je glasilo: „u današnje vreme neki ljudi ne glasaju iz različitih razloga. Da li ste glasali na poslednjim parlamentarnim izborima u Srbiji?“ Odgovori na pitanje su uključivali „da“, „ne“ i „nisam imao pravo glasa“. Poslednja opcija je bila isključena iz analize. Ostali oblici participacije su mereni preko sledećih pitanja: „Postoje razni načini na koje bi se moglo pokušati da se stvari u Srbiji poboljšaju ili da se spreči da stvari krenu nagore. Da li ste tokom poslednjih 12 meseci uradili nešto od navedenog:“ „kontaktirali nekog političara, predstavnike republičkih ili lokalnih vlasti?“, „dali donaciju ili učestvovali u radu političke stranke ili aktivističke grupe?“, „nosili transparent, zastavu ili bedž, ili isticali poster ili nalepnicu određene političke kampanje?“, „potpisali neku peticiju?“, „učestvovali u javnim demonstracijama?“, „bojkotovali određene proizvode?“, „objavili ili podelili bilo šta vezano za politiku na internetu, na primer na blogovima, putem elektronske pošte ili na društvenim mrežama, poput Fejsbuka ili Tvitera?“ i „volontirali u neprofitnoj ili dobrotvornoj organizaciji?“. Svi odgovori su uključivali opcije „ne“ i „da“, a zavisne u modelima su binarne varijable koje

Institucionalna participacija obuhvata:

1. glasanje na izborima
2. kontaktiranje političara
3. aktivnost u političkoj partiji ili akcionoj grupi
4. nošenje oznake određene kampanje

Vaninstitucionalna participacija obuhvata:

1. potpisivanje peticije
2. učestvovanje u demonstracijama
3. bojkotovanje proizvoda
4. aktivnosti na internetu
5. učestvovanje u radu NVO

podrazumevaju uključenost u svaku od pojedinačnih navedenih aktivnosti. Opseg godina analiziranih ispitanika je od 15 do 35, osim za indikatore glasanje na izborima i članstvo u političkim partijama kada je ovaj opseg ograničen na punoletna lica i uključuje mlade starosti od 18 do 35 godina.

3.3 NEZAVISNE VARIJABLE

Kao prediktorske smo koristili indikatore koji izražavaju da li se određeni životni događaj desio ili ne. Za to nam je poslužio poseban modul o životnim događajima, kojim je bilo moguće izdvojiti da li je mlada osoba izvršila sledeće

Tabela 1. Oblici političke participacije u evropskim zemljama

	Institucionalna				Vaninstitucionalna				
	Glasanje	Kontaktiranje političara	Partija ili akciona grupa	Kampanja	NVO	Peticija	Demonstracije	Bojkot	Internet
Austrija	73,9	13,3	4,9	5,3	14,0	32,2	12,0	28,6	27,0
Belgija	69,2	15,7	2,9	7,7	17,8	25,5	5,0	13,8	27,9
Bugarska	62,0	1,5	1,5	3,2	2,0	7,7	7,9	5,2	7,4
Hrvatska	49,3	5,1	3,8	4,6	9,0	34,4	9,5	8,7	10,5
Kipar	49,2	3,6	2,6	2,0	1,0	7,7	5,1	6,6	8,7
Češka	43,3	8,5	2,7	11,0	5,0	24,1	14,3	15,0	22,2
Danska	82,7	12,8	3,3	12,8	25,9	42,9	11,1	27,7	30,2
Estonija	48,8	10,3	3,3	7,7	4,3	14,6	2,9	9,1	23,0
Finska	71,8	8,5	2,3	22,1	26,5	43,5	7,3	42,2	27,6
Francuska	43,1	7,7	5,9	14,5	13,8	37,7	16,5	30,0	30,5
Nemačka	76,9	10,6	2,2	8,8	24,6	36,3	12,9	34,2	28,2
Mađarska	57,9	4,0	0,0	1,2	1,4	4,1	4,1	3,2	6,4
Island	72,9	14,3	11,1	39,3	28,7	43,2	25,8	38,8	24,6
Irska	49,0	11,1	3,8	15,3	9,2	29,7	14,3	13,5	22,7
Italija	76,2	7,0	1,5	7,7	5,5	14,0	9,7	5,6	21,7
Letonija	65,2	19,0	2,9	8,8	12,7	14,5	5,2	4,6	29,1
Litvanija	45,6	6,3	1,7	3,5	3,0	19,6	6,9	5,2	17,4
Crna Gora	70,7	10,3	10,9	7,6	8,8	19,6	7,9	6,7	10,0
Holandija	76,1	12,3	2,7	6,2	30,2	26,3	4,9	9,6	17,3
Norveška	79,1	15,3	6,3	47,0	22,1	45,1	18,1	29,0	33,1
Poljska	55,5	5,9	2,8	8,1	6,9	13,1	4,4	5,6	8,8
Portugalija	54,7	15,6	5,2	8,5	21,7	35,1	10,8	8,1	27,8
Srbija	57,4	7,0	7,0	2,8	17,9	23,8	8,6	11,8	19,3
Slovačka	45,7	2,3	1,8	3,2	1,4	29,9	6,3	3,6	7,7
Slovenija	49,2	10,7	2,4	2,0	8,7	13,6	4,0	7,9	15,8
Španija	70,5	12,3	7,4	12,3	20,4	24,3	25,3	13,7	34,7
Švedska	86,6	14,7	2,8	17,2	28,6	47,7	14,7	47,4	42,3
Švajcarska	43,7	7,2	3,7	6,9	12,4	29,1	6,9	19,6	15,7
Velika Britanija	55,2	7,3	3,1	8,8	7,2	40,5	6,3	14,8	28,9

Izvor: The European Social Survey (2020)

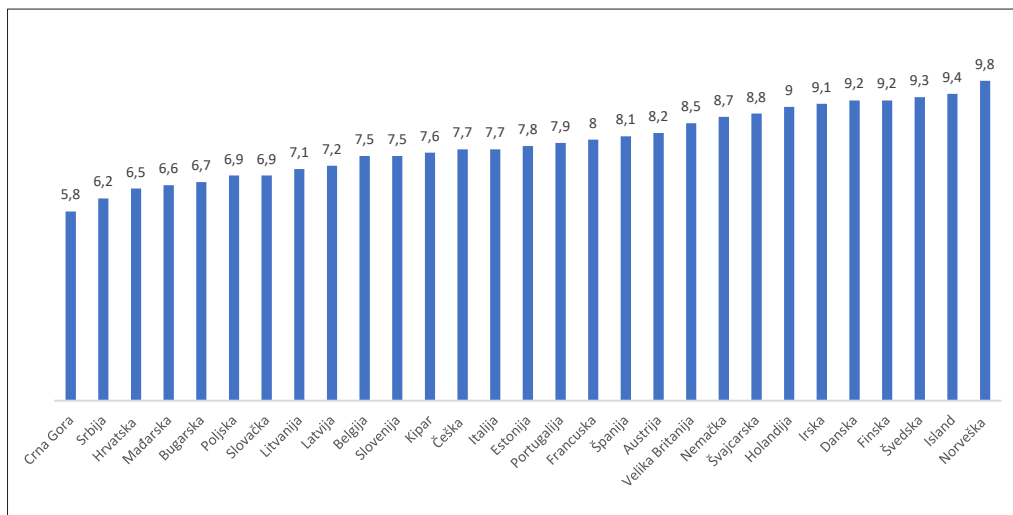

tranzicije: 1. tranziciju ka/kroz visoko obrazovanje, odnosno da li je (svršeni) student visokog obrazovanja, i ovaj indikator je u modelima predstavljen kao referentna kategorija (sa najviše završenim osnovnim i srednjim obrazovanjem kao indikatorima u modelu); 2. da li je do sada radila u periodu dužem od 3 meseca u kontinuitetu, kojim se merila radna tranzicija; 3. da li je roditelj, čime se merila dosadašnja ostvarenost roditeljske tranzicije.

Društenopolitički kontekst je izražen indeksom demokratije koji koristi istraživačka jedinica časopisa *The Economist* (2021). Ovaj indeks se sastoji od pet dimenzija: izbornog procesa i stepena političkog pluralizma u zemlji, efektivnosti rada vlade, participacije, političke kulture, i političkih sloboda. Indeks je formiran od ukupno 60 varijabli i uključuje kako podatke zvanične statistike, istraživanja javnog mnjenja, tako i mišljenja stručnjaka iz različitih oblasti. Raspon vrednosti indeksa za izabrane zemlje u uzorku je od 5,77 do 9,81.

Kao kontrolne varijable koristili smo pol (gde je muški pol referentna kategorija), godine ispitnika.

Podaci pokazuju da postoje značajne razlike u stepenu participacije mladih u evropskim zemljama. Od institucionalnih oblika participacije najčešće je glasanje na izborima, a u većini zemalja uglavnom najmanje zastupljen oblik je članstvo u partijama. Izlazak na izbore je najčešći među mladima u Skandinaviji, Švedskoj, Danskoj, Norveškoj, a najniže u Francuskoj, Češkoj i Švajcarskoj. Kontaktiranje političara je relativno malo popularan način participacije, ali je nešto češći među mladima u Portugalu, Norveškoj, Belgiji i Švedskoj, a ređi u Bugarskoj, Mađarskoj, Kipru i Hrvatskoj. Podaci pokazuju da političke partije nisu atraktivan oblik participacije mladima, pa tako u većini zemalja učešće je ispod 5% – najviše je na Islandu, u Crnoj Gori, Španiji i Srbiji, a najniže u Mađarskoj, Bugarskoj, Italiji, Litvaniji i Slovačkoj. Isticanje bedža ili učestvovanje u političkoj kampanji prilično varira među mladima. Tako čak gotovo polovina mladih u Norveškoj praktikuje ovaj

Grafikon 1. Prosečne vrednosti indeksa demokratičnosti – *The Economist* (2021) Intelligence Unit's *democracy index*

vid participacije, nešto manje na Islandu, a veoma mali broj mladih u Mađarskoj, na Kipru, u Sloveniji i Srbiji.

Od vaninstitucionalne participacije, peticije se u većini zemalja izdvajaju kao najčešći način aktivizma. Ovaj oblik izražavanja je nešto češći među mladima u Švedskoj, Norveškoj, Finskoj i Danskoj, a ređi na Kipru, u Mađarskoj i Bugarskoj. Članstvo u NVO prilično varira i najniže je među mladima na Kipru, u Slovačkoj, Mađarskoj i Bugarskoj, a najviše u Holandiji, na Islandu, u Švedskoj, Finskoj i Danskoj. I bojkotovanje određenih roba prilično varira među mladima u Evropi, ali pokazuje slične pravilnosti kao i prethodni oblici aktivizma. Najčešće je ponovo u skandinavskim zemljama, a najređe u postsocijalističkim zemljama. Učestvovanje u demonstracijama je posebno prisutno među mladima na Islandu i u Španiji, ali se relativno retko praktikuje u Estoniji, Sloveniji, Mađarskoj, Poljskoj i Holandiji. Internet aktivizam pokazuje nešto manje varijacije i, kao i ostali oblici aktivizma, nešto je ređi u Mađarskoj, Kipru i Bugarskoj, a nešto češći u Švedskoj, Španiji i Norveškoj.

Stepen demokratičnosti zemlje se u literaturi direktno povezuje sa nivoom političke participacije. Pretpostavka je da vitalnost demokratije direktno zavisi od spremnosti građana da se angažuju, ali i mogućnosti da to ostvare. Grafikon nam pokazuje raspored analiziranih društava prema stepenu demokratičnosti. Najviše ocene imaju skandinavska društva, njih prate društva zapadne, južne i centralne Evrope, dok najniže skorove imaju postsocijalističke i zemlje zapadnog Balkana. Ova skala prati podelu na „uspostavljene“ i „mlade demokratije“, odnosno korespondira u velikoj meri sa dužinom prisustva demokratije u zemlji i intenzitetom izgradnje demokratskih institucija i praksi.

U regresionim modelima ćemo analizirati asocijacije demokratičnosti društva i oblika participacije, ali ćemo uvoditi i interakcije između ovog indeksa i događaja tokom životnog toka.

3.4 METOD ANALIZE

Kao metod analize koristili smo multilevel logističku analizu, koja je uključivala 29 zemalja u uzorku. Ovaj metod nam daje mogućnost da prepoznamo efekte individualnih karakteristika mladih ispitanika, ali i društvenog konteksta u kom žive. Na taj način je moguće prepoznati u kojoj meri lične osobine, u kojoj meri društveni kontekst, a u kojoj meri interakcija oblikuje njihovo političko ponašanje, odnosno u kojoj meri podstiče ili destimuliše mlade da se uključe u institucionalne i/ili vaninstitucionalne oblike participacije. U svakoj tabeli su prikazana pet modela. U prvom su uključeni svi nezavisni prediktori na I nivou. U drugi je dodata i kontekstualna varijabla, (indikator na II nivou) indeks demokratičnosti, dok su u naredna tri modela uključene i interakcije između indeksa demokratičnosti na II nivou i ostvarenih životnih događaja, obrazovne, radne i roditeljske tranzicije, na I nivou analize. Za ponderisanje podataka smo koristili ponder koji uzima u obzir dizajn, osobine populacije, ali i relativan brojčani odnos između društava (*anweight*).

4 ANALIZA

Iskustvo studiranja je pozitivno povezano sa svim oblicima institucionalne participacije (tabele 2 do 5), potvrđujući teorijske pretpostavke o visokom obrazovanju kao polju unutar kog se generišu potrebna znanja, iskustva i zainteresovanost za politiku. Mladi koji imaju visoko obrazovanje ili studiraju,

značajno češće glasaju na izborima, učestvuju u kampanjama, kontaktiraju političke predstavnike i aktivni su unutar političke partije ili slične grupe. Ulazak na tržište rada je na sličan način povezan sa participacijom. Veća je verovatnoća da će mladi koji rade učestvovati u svim oblicima institucionalne participacije, osim učestvovanja u kampanjama. I ovde su rezultati u skladu sa teorijskim pretpostavkama, s obzirom da je verovatno da integracija u sferu rada kod mladih razvija svest o sopstvenim interesima i bolju percepciju kako da ih zastupaju. Iako mladi koji rade češće participiraju u većini aktivnosti, njihov direktniji angažman tokom kampanja nije viši od proseka. Objašnjenje za ovu nekonzistentnost možemo verovatno pronaći u resursima kojima raspolažu, gde visok nivo kulturnog kapitala vodi uključivanju u većinu oblika institucionalne participacije, ali nedostatak vremena smanjuje direktnu i intenzivniju uključenost. Roditeljstvo pokazuje negativne asocijacije sa izlaskom na izbore i sa učestvovanjem u kampanji, ali ne i veze sa aktivizmom unutar partije ili kontaktiranjem političara. Mladi koji su roditelji glasaju u manjoj meri tokom izbora i manje učestvuju u političkim kampanjama od onih koji nemaju dece. Manje učestvovanje u kampanjama je najverovatnije usled manjka vremena koje ide sa roditeljskom ulogom, ali je moguće da sa ranim roditeljstvom generalno opada zainteresovanost za politiku, pa samim tim i za glasanje. Kontekstualni indikator, stepen demokratičnosti, pokazuje pozitivnu povezanost sa kontaktiranjem političara i sa učestvovanjem u kampanjama, dok se ne pokazuje povezanost sa izlaskom na izbore i uključenošću u rad političkih partija i sličnih grupa. Dakle, mladi u zemljama sa višim stepenom demokratičnosti nešto češće kontaktiraju političare i spremniji su da se uključe u kampanje,

dok izlaznost na izborima i partijska aktivnost zavise od drugih uslova. Najzad, interakcija kontekstualne i varijabli životnih događaja pokazuje da je iskustvo pohađanja tercijarnog obrazovanja povezano sa institucionalnom participacijom i društvenim kontekstom. Iako rezultati pokazuju da je opšti trend da mladi koji imaju visoko obrazovanje češće glasaju i češće ulaze u partije, ova veza je izraženija u demokratskim društvima. S druge strane, veza između visokog obrazovanja, demokratičnosti i učestvovanja u kampanjama je negativna, tako da sa povećanjem demokratičnosti zemlje opada verovatnoća da će visokoobrazovani učestvovati u kampanjama. Roditeljstvo i institucionalna participacija nisu posredovani obrazovanjem, te ni kod jedne od analiziranih interakcija ne beležimo statistički značajnu vezu. Participacija je posredovana odnosom između stepena demokratičnosti i radnog statusa mlade osobe. Naime, što je društvo više demokratski, manja je verovatnoća da će se mlada osoba angažovati u radu partije ili biti aktivna tokom kampanje ukoliko radi. Ali možemo da kažemo i na drugi način, što je društvo manje demokratski, veća je verovatnoća da će se mlada osoba koja radi politički angažovati. Glasanje i kontaktiranje političara nije posredovano radom i društvenim kontekstom. Poslednji nalaz je zanimljiv jer ukazuje da kontekst utiče na povezanost rada i participacije na neočekivani način.

Od kontrolnih varijabli, godine pokazuju asocijacije sa svim oblicima institucionalne participacije, ali ne na konzistentan i očekivan način. Dok sa godinama starosti raste verovatnoća glasanja na izborima, uključivanje u kampanje i kontaktiranje političara, u ovom starosnom opsegu opada verovatnoća da će biti deo političkih partija ili sličnih akcionih grupa.

Tabela 2. Multilevel logistički regresioni model – Glasanje na izborima

Prediktori	I			II			III			IV			V		
	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p
(Intercept)	0,1	0,07–0,14	<0,001	0,1	0,07–0,14	<0,001	0,09	0,06–0,13	<0,001	0,09	0,06–0,13	<0,001	0,09	0,06–0,13	<0,001
godine	1,11	1,09–1,12	<0,001	1,11	1,09–1,12	<0,001	1,11	1,10–1,12	<0,001	1,11	1,10–1,12	<0,001	1,11	1,10–1,12	<0,001
ženski (ref. muški)	1,03	0,94–1,13	0,547	1,03	0,94–1,12	0,553	1,03	0,94–1,13	0,539	1,02	0,94–1,12	0,602	1,02	0,94–1,12	0,598
OS	0,15	0,11–0,20	<0,001	0,15	0,11–0,20	<0,001	0,16	0,12–0,21	<0,001	0,15	0,12–0,20	<0,001	0,15	0,12–0,20	<0,001
IV	0,52	0,47–0,57	<0,001	0,52	0,47–0,57	<0,001	0,53	0,48–0,58	<0,001	0,53	0,48–0,58	<0,001	0,53	0,48–0,58	<0,001
Radi	1,73	1,56–1,93	<0,001	1,73	1,56–1,92	<0,001	1,74	1,57–1,93	<0,001	1,74	1,56–1,93	<0,001	1,74	1,56–1,93	<0,001
Roditeljstvo	0,79	0,70–0,89	<0,001	0,79	0,70–0,89	<0,001	0,91	0,71–1,16	0,458	0,88	0,69–1,12	0,299	0,92	0,72–1,18	0,511
Indeks demokratije				1,09	0,94–1,27	0,269	1,02	0,87–1,20	0,833	1,14	0,97–1,34	0,12	1,11	0,94–1,31	0,231
Visoko * Indeks dem.				1,17	1,06–1,30	0,002									
Roditeljstvo * Indeks dem.										0,87	0,72–1,05	0,14			
Radi * Indeks dem.													0,97	0,88–1,08	0,628
Slučajni efekat															
σ^2	3,29			3,29			3,29			3,29			3,29		
T00	0,25 zemlja			0,23 zemlja			0,25 zemlja			0,24 zemlja			0,25 zemlja		
T11							0,16 zemlja,roditeljstvo			0,14 zemlja,roditeljstvo			0,17 zemlja,roditeljstvo		
P01							-0,28 zemlja			-0,25 zemlja			-0,28 zemlja		
ICC	0,07			0,07			0,07			0,07			0,07		
N	29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja		
n	10454			10454			10454			10454			10454		

Tabela 3. Multilevel logistički regresioni model – Politička partija

Prediktori	I			II			III			IV			V		
	Količnici šansi	CI	P	Količnici šansi	CI	P	Količnici šansi	CI	P	Količnici šansi	CI	P	Količnici šansi	CI	P
(Intercept)	0,12	0,06–0,25	<0,001	0,12	0,06–0,25	<0,001	0,12	0,05–0,25	<0,001	0,12	0,06–0,25	<0,001	0,13	0,06–0,27	<0,001
godine	0,97	0,94–1,00	0,03	0,97	0,94–1,00	0,031	0,97	0,94–1,00	0,028	0,97	0,94–1,00	0,031	0,97	0,94–0,99	0,019
ženski (ref. muški)	0,8	0,64–1,01	0,063	0,8	0,64–1,01	0,062	0,81	0,64–1,02	0,076	0,8	0,64–1,01	0,064	0,81	0,64–1,02	0,071
OS	0,59	0,31–1,13	0,112	0,59	0,31–1,13	0,111	0,63	0,33–1,20	0,16	0,59	0,31–1,14	0,116	0,6	0,32–1,16	0,13
IV	0,35	0,27–0,46	<0,001	0,35	0,27–0,46	<0,001	0,35	0,26–0,45	<0,001	0,35	0,27–0,46	<0,001	0,35	0,27–0,46	<0,001
Radi	1,65	1,24–2,20	0,001	1,64	1,23–2,19	0,001	1,63	1,22–2,17	0,001	1,65	1,23–2,20	0,001	1,67	1,25–2,23	0,001
Roditeljstvo	0,96	0,69–1,34	0,818	0,96	0,69–1,34	0,822	0,97	0,68–1,39	0,866	0,96	0,68–1,35	0,822	0,96	0,67–1,39	0,83
Indeks demokratije				1,04	0,87–1,25	0,645	0,83	0,65–1,07	0,155	1,01	0,83–1,23	0,929	1,3	1,00–1,69	0,051
Visoko * Indeks dem.				1,43	1,09–1,88	0,01									
Roditeljstvo * Indeks dem.										1,19	0,84–1,67	0,323			
Radi * Indeks dem.													0,72	0,54–0,96	0,024
Slučajni efekat															
σ^2	3,29			3,29			3,29			3,29			3,29		
T ₀₀	0,09 zemlja			0,09 zemlja			0,11 zemlja			0,10 zemlja			0,10 zemlja		
T ₁₁							0,04 zemlja, roditeljstvo			0,01 zemlja, roditeljstvo			0,05 zemlja, roditeljstvo		
P ₀₁							-0,68 zemlja			-0,73 zemlja			-0,60 zemlja		
ICC	0,03			0,03			0,03			0,03			0,03		
N	29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja		
n	10521			10521			10521			10521			10521		

Tabela 4. Multilevel logistički regresioni model – Kontaktirao političara

Prediktori	I			II			III			IV			V		
	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p
(Intercept)	0,04	0,03–0,06	<0,001	0,04	0,03–0,06	<0,001	0,04	0,03–0,06	<0,001	0,04	0,03–0,06	<0,001	0,04	0,03–0,06	<0,001
godine	1,05	1,04–1,07	<0,001	1,05	1,04–1,07	<0,001	1,05	1,04–1,07	<0,001	1,05	1,04–1,07	<0,001	1,05	1,04–1,07	<0,001
ženski (ref. muški)	0,82	0,72–0,93	0,003	0,82	0,72–0,93	0,003	0,82	0,72–0,93	0,003	0,82	0,72–0,94	0,003	0,83	0,73–0,94	0,004
OS	0,38	0,24–0,61	<0,001	0,39	0,25–0,61	<0,001	0,37	0,23–0,58	<0,001	0,37	0,24–0,59	<0,001	0,37	0,24–0,59	<0,001
IV	0,69	0,60–0,79	<0,001	0,69	0,61–0,79	<0,001	0,68	0,60–0,78	<0,001	0,69	0,60–0,79	<0,001	0,69	0,60–0,79	<0,001
Radi	1,34	1,14–1,56	<0,001	1,32	1,13–1,54	0,001	1,28	1,10–1,50	0,001	1,28	1,10–1,50	0,001	1,33	1,14–1,56	<0,001
Roditeljstvo	0,97	0,82–1,15	0,722	0,97	0,82–1,15	0,717	1,05	0,84–1,31	0,657	1,05	0,84–1,31	0,668	1,05	0,84–1,31	0,679
Indeks demokratije				1,34	1,20–1,49	<0,001	1,38	1,23–1,55	<0,001	1,33	1,22–1,45	<0,001	1,53	1,34–1,74	<0,001
Visoko * Indeks dem.				0,94	0,81–1,09	0,417									
Roditeljstvo * Indeks dem.										1,03	0,84–1,26	0,779			
Radi * Indeks dem.													0,81	0,69–0,95	0,009
Slučajni efekat															
σ^2		3,29			3,29			3,29			3,29			3,29	
T00	0,14 zemlja			0,04 zemlja			0,00 zemlja			0,00 zemlja			0,00 zemlja		
T11							0,05 zemlja, roditeljstvo			0,05 zemlja, roditeljstvo			0,05 zemlja, roditeljstvo		
P01															
ICC		0,04			0,01										
N	29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja		
n	11657			11657			11657			11657			11657		

Tabela 5. Multilevel logistički regresioni model – Bedž tokom kampanje

Prediktori	I			II			III			IV			V		
	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p
(Intercept)	0,04	0,03–0,07	<0,001	0,05	0,03–0,07	<0,001	0,05	0,03–0,07	<0,001	0,05	0,03–0,07	<0,001	0,05	0,05–0,05	<0,001
godine	1,02	1,00–1,03	0,015	1,02	1,00–1,03	0,013	1,02	1,00–1,03	0,01	1,02	1,00–1,03	0,013	1,02	1,01–1,02	<0,001
Ženski (ref. muški)	1,39	1,21–1,59	<0,001	1,38	1,21–1,58	<0,001	1,38	1,21–1,58	<0,001	1,38	1,21–1,58	<0,001	1,39	1,39–1,39	<0,001
OS	0,64	0,42–0,97	0,033	0,64	0,42–0,97	0,033	0,62	0,41–0,93	0,022	0,64	0,42–0,96	0,032	0,64	0,64–0,64	<0,001
IV	0,8	0,69–0,92	0,002	0,8	0,69–0,92	0,002	0,78	0,67–0,90	0,001	0,8	0,69–0,92	0,002	0,79	0,79–0,79	<0,001
Radi	0,99	0,84–1,16	0,883	0,98	0,83–1,15	0,777	0,98	0,83–1,15	0,768	0,98	0,83–1,15	0,76	1,01	1,01–1,01	<0,001
Roditeljstvo	0,66	0,54–0,80	<0,001	0,66	0,54–0,80	<0,001	0,63	0,51–0,79	<0,001	0,63	0,50–0,79	<0,001	0,64	0,64–0,65	<0,001
Indeks demokratije				1,6	1,35–1,89	<0,001	1,82	1,50–2,22	<0,001	1,59	1,34–1,89	<0,001	1,81	1,80–1,81	<0,001
Visoko * Indeks dem.				0,81	0,69–0,95	0,012									
Roditeljstvo * Indeks dem.										1,05	0,77–1,43	0,773			
Radi * Indeks dem.													0,8	0,80–0,80	<0,001
Slučajni efekat															
σ^2		3,29			3,29			3,29			3,29			3,29	
T00	0,44 zemlja			0,17 zemlja			0,16 zemlja			0,16 zemlja			0,16 zemlja		
T11									0,02 zemlja, roditeljstvo				0,02 zemlja, roditeljstvo		
P01									0,51 zemlja				0,63 zemlja		0,21 zemlja
ICC		0,12			0,05			0,05			0,05			0,05	
N	29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja		29 zemlja		29 zemlja		29 zemlja		29 zemlja
n		11647			11647			11647			11647			11647	

Kod analize vaninstitucionalne participacije (tabele 6 do 10) primenili smo isti postupak i koristili iste nezavisne varijable. Obrazovanje je kod svih posmatranih oblika participacije pozitivno povezano. Iskustvo studiranja povećava šansu mladih da budu aktivni u NVO, da potpišu peticiju, učestvuju u demonstracijama, bojkotuju robe iz ideoloških razloga i budu aktivni na internetu. S druge strane, roditeljska tranzicija smanjuje verovatnoću participacije u svakoj od navedenih aktivnosti. Ulazak u roditeljstvo sa sobom povlači manje raspoloživog vremena, više obaveza oko dece, i drugih resursa, te izazov usklađivanja roditeljske sa drugim ulogama. Vaninstitucionalni aktivizam je sfera koja gubi na značaju u konkurenciji prioriteta i, makar privremeno, jedan broj mladih roditelja isključuje iz ovih oblika participacije. Zaposlenje je pozitivno povezano jedino sa angažmanom u NVO, dok ne pokazuje veze sa drugim oblicima vaninstitucionalne participacije. Mladi koji rade su spremniji da se aktiviraju u radu različitih udruženja, ali njihov angažman nije veći od mladih koji ne rade ili su neaktivni. Ovaj nalaz nam potvrđuje da integracija u tržište rada može biti podsticaj da se uđe u onaj tip aktivizma koji je takođe institucionalizovan i organizovan – udruženja građana. Istovremeno, ulazak na tržište rada ne menja značajno već postojeće obrasce vaninstitucionalne participacije, već se ti obrasci formiraju pod uticajem drugih faktora i tranzicija (u prvom redu obrazovne tranzicije).

Stepen demokratičnosti društva, kao kontekstualni indikator, pozitivno je povezan sa svim oblicima participacije, osim sa demonstracijama. Naime, što je društvo više demokratično, veća je verovatnoća da će mladi učestvovati u radu NVO, potpisati peticiju, podeliti politički sadržaj na internetu ili bojkotovati robu.

Ovaj nalaz je u skladu sa pretpostavkama od koji smo krenuli, jer razvijene demokratije imaju i razvijenije prakse demokratske političke kulture koja uključuje različite oblike participacije, uspostavljene oblike institucionalne i vaninstitucionalne političke i građanske socijalizacije mladih, i razvijenu infrastrukturu koja je neophodna za participaciju. U mladim demokratijama kako politička kultura, tako i infrastruktura su u izgradnji, te je stepen participacije niži. Uvođenjem interakcija u modele doveli smo u vezu stepen demokratičnosti društva, životne događaje i forme političke participacije. Samo je zaposlenje povezano sa stepenom demokratičnosti društva, i to negativno. Sa rastom demokratičnosti društva, manja je verovatnoća da će mladi koji rade demonstrirati i potpisivati peticije, odnosno sa smanjenjem stepena demokratičnosti rad nosi veći stepen ovog tipa angažmana. Od kontrolnih varijabli, godine su blago pozitivno povezane sa svim tipovima participacije, tako što sa godinama starosti raste verovatnoća da će se mladi uključivati u vaninstitucionalne oblike.

5 DISKUSIJA

Polazeći od teorijskih pretpostavki i postavljenih hipoteza, rezultate naše analize možemo sumirati na sledeći način. Tranzicije mladih u sferi obrazovanja, rada i porodice u evropskim zemljama su direktno povezane sa većinom analiziranih oblika političke participacije. Ulazak u nove uloge, ostvarivanje ili gubitak resursa (finansijskih, socijalnih ili vremena) formira manje ili više stimulativan kontekst za uključivanje u političku sferu. I naše analize pokazuju značaj visokog obrazovanja kao veoma značajnog agensa političke socijalizacije, kao i prethodne studije

Tabela 6. Multilevel logistički regresioni model – NVO

Prediktori	I			II			III			IV			V		
	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p
(Intercept)	0,15	0,10–0,24	<0,001	0,16	0,11–0,25	<0,001	0,17	0,11–0,25	<0,001	0,17	0,11–0,26	<0,001	0,17	0,11–0,25	<0,001
godine	1,01	1,00–1,02	0,094	1,01	1,00–1,02	0,092	1,01	1,00–1,02	0,111	1,01	1,00–1,02	0,11	1,01	1,00–1,02	0,112
ženski (ref. muški)	0,88	0,79–0,99	0,029	0,88	0,79–0,99	0,029	0,88	0,79–0,99	0,027	0,88	0,79–0,99	0,027	0,88	0,79–0,99	0,028
OS	0,52	0,36–0,74	<0,001	0,52	0,36–0,74	<0,001	0,51	0,35–0,73	<0,001	0,51	0,35–0,73	<0,001	0,51	0,35–0,73	<0,001
IV	0,49	0,43–0,55	<0,001	0,49	0,43–0,55	<0,001	0,48	0,42–0,55	<0,001	0,48	0,42–0,54	<0,001	0,48	0,42–0,54	<0,001
Radi	1,39	1,20–1,59	<0,001	1,38	1,20–1,59	<0,001	1,38	1,20–1,58	<0,001	1,38	1,20–1,58	<0,001	1,38	1,19–1,59	<0,001
Roditeljstvo	0,65	0,55–0,77	<0,001	0,65	0,55–0,77	<0,001	0,61	0,45–0,83	0,002	0,6	0,44–0,82	0,001	0,61	0,45–0,83	0,002
Indeks demokratije				1,52	1,25–1,85	<0,001	1,5	1,21–1,87	<0,001	1,49	1,22–1,81	<0,001	1,52	1,23–1,87	<0,001
Visoko * Indeks dem.				1,01	0,88–1,16	0,92									
Roditeljstvo * Indeks dem.										1,17	0,90–1,51	0,251			
Radi * Indeks dem.													1	0,87–1,14	0,956
Slučajni efekat															
σ^2		3,29			3,29			3,29			3,29			3,29	
T00	0,61 zemlja			0,34 zemlja			0,33 zemlja			0,32 zemlja			0,33 zemlja		
T11							0,17 zemlja, roditeljstvo			0,18 zemlja, roditeljstvo			0,17 zemlja, roditeljstvo		
P01							0,04 zemlja			0,07 zemlja			0,04 zemlja		
ICC		0,16			0,09		0,1			0,1			0,1		
N	29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja		
n		11659			11659			11659			11659			11659	

Tabela 7. Multilevel logistički regresioni model – Potpisao peticiju

Prediktori	I			II			III			IV			V		
	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p
(Intercept)	0,15	0,10–0,21	<0,001	0,16	0,12–0,22	<0,001	0,16	0,12–0,21	<0,001	0,16	0,12–0,21	<0,001	0,16	0,12–0,21	<0,001
godine	1,04	1,03–1,05	<0,001	1,04	1,03–1,05	<0,001	1,04	1,03–1,05	<0,001	1,04	1,03–1,05	<0,001	1,04	1,03–1,05	<0,001
ženski (ref. muški)	1,2	1,10–1,31	<0,001	1,2	1,10–1,31	<0,001	1,2	1,10–1,31	<0,001	1,2	1,10–1,31	<0,001	1,2	1,10–1,31	<0,001
OS	0,27	0,20–0,36	<0,001	0,27	0,20–0,36	<0,001	0,26	0,20–0,35	<0,001	0,27	0,20–0,35	<0,001	0,27	0,20–0,35	<0,001
IV	0,57	0,52–0,62	<0,001	0,57	0,52–0,62	<0,001	0,56	0,51–0,62	<0,001	0,57	0,52–0,62	<0,001	0,57	0,52–0,62	<0,001
Radi	1,11	1,00–1,23	0,06	1,1	0,99–1,23	0,066	1,1	0,99–1,22	0,074	1,1	0,99–1,22	0,074	1,14	1,02–1,27	0,021
Roditeljstvo	0,7	0,62–0,79	<0,001	0,7	0,62–0,80	<0,001	0,68	0,57–0,80	<0,001	0,68	0,57–0,80	<0,001	0,68	0,58–0,80	<0,001
Indeks demokratije				1,41	1,23–1,62	<0,001	1,45	1,25–1,69	<0,001	1,42	1,23–1,63	<0,001	1,54	1,33–1,80	<0,001
Visoko * Indeks dem.				0,96	0,86–1,07	0,453									
Roditeljstvo * Indeks dem.										0,99	0,85–1,16	0,93			
Radi * Indeks dem.													0,85	0,76–0,94	0,002
Slučajni efekat															
σ^2		3,29			3,29			3,29			3,29			3,29	
T00	0,37 zemlja			0,17 zemlja			0,16 zemlja			0,16 zemlja			0,16 zemlja		
T11							0,03 zemlja, roditeljstvo			0,03 zemlja, roditeljstvo			0,03 zemlja, roditeljstvo		
P01							0,49 zemlja			0,51 zemlja			0,51 zemlja		
ICC		0,1			0,05		0,05			0,05			0,05		
N	29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja		
n		11627			11627			11627			11627			11627	

Tabela 8. Multilevel logistički regresioni model – Učešće u demonstracijama

Prediktori	I			II			III			IV			V		
	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p
(Intercept)	0,09	0,06–0,13	<0,001	0,09	0,06–0,13	<0,001	0,09	0,06–0,13	<0,001	0,09	0,06–0,13	<0,001	0,09	0,06–0,13	<0,001
godine	1,03	1,02–1,05	<0,001	1,03	1,02–1,05	<0,001	1,03	1,02–1,05	<0,001	1,03	1,02–1,05	<0,001	1,03	1,02–1,05	<0,001
ženski (ref. muški)	0,87	0,77–0,98	0,025	0,87	0,77–0,98	0,024	0,87	0,77–0,98	0,023	0,87	0,77–0,98	0,024	0,87	0,77–0,98	0,025
OS	0,54	0,37–0,79	0,001	0,54	0,37–0,79	0,001	0,54	0,37–0,78	0,001	0,54	0,37–0,79	0,001	0,54	0,37–0,78	0,001
IV	0,49	0,43–0,57	<0,001	0,49	0,43–0,57	<0,001	0,49	0,43–0,56	<0,001	0,49	0,43–0,57	<0,001	0,49	0,43–0,56	<0,001
Radi	1,09	0,94–1,27	0,268	1,08	0,93–1,26	0,296	1,08	0,93–1,26	0,297	1,08	0,93–1,26	0,297	1,11	0,95–1,30	0,179
Roditeljstvo	0,48	0,40–0,58	<0,001	0,48	0,40–0,58	<0,001	0,46	0,37–0,57	<0,001	0,45	0,36–0,57	<0,001	0,46	0,37–0,58	<0,001
Indeks demokratije				1,15	0,99–1,34	0,064	1,17	0,98–1,41	0,09	1,13	0,97–1,32	0,111	1,27	1,07–1,51	0,007
Visoko * Indeks dem.				0,96	0,82–1,13	0,658									
Roditeljstvo * Indeks dem.										1,16	0,92–1,47	0,211			
Radi * Indeks dem.													0,82	0,70–0,96	0,013
Slučajni efekat															
σ^2	3,29			3,29			3,29			3,29			3,29		
T00	0,18 zemlja			0,16 zemlja			0,15 zemlja			0,15 zemlja			0,15 zemlja		
T11							0,00 zemlja, roditeljstvo			0,01 zemlja, roditeljstvo			0,00 zemlja, roditeljstvo		
P01							0,99 zemlja			0,73 zemlja			1,00 zemlja		
ICC	0,05			0,05			0,05			0,05			0,05		
N	29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja		
n	11657			11657			11657			11657			11657		

Tabela 9. Multilevel logistički regresioni model – Bojkot

Prediktori	I			II			III			IV			V		
	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p
(Intercept)	0,03	0,02–0,05	<0,001	0,03	0,02–0,05	<0,001	0,04	0,02–0,05	<0,001	0,04	0,02–0,05	<0,001	0,04	0,02–0,05	<0,001
godine	1,08	1,07–1,09	<0,001	1,08	1,07–1,09	<0,001	1,08	1,07–1,09	<0,001	1,08	1,07–1,09	<0,001	1,08	1,07–1,09	<0,001
ženski (ref. muški)	1,11	1,00–1,22	0,052	1,11	1,00–1,22	0,053	1,1	1,00–1,22	0,057	1,1	1,00–1,22	0,055	1,1	1,00–1,22	0,055
OS	0,31	0,22–0,44	<0,001	0,31	0,22–0,44	<0,001	0,3	0,21–0,43	<0,001	0,31	0,22–0,44	<0,001	0,31	0,22–0,44	<0,001
IV	0,57	0,51–0,64	<0,001	0,58	0,52–0,64	<0,001	0,56	0,50–0,63	<0,001	0,57	0,51–0,64	<0,001	0,57	0,51–0,64	<0,001
Radi	1,05	0,93–1,19	0,407	1,05	0,93–1,19	0,443	1,05	0,93–1,18	0,471	1,05	0,93–1,18	0,468	1,03	0,91–1,18	0,622
Roditeljstvo	0,58	0,50–0,66	<0,001	0,58	0,50–0,66	<0,001	0,56	0,46–0,69	<0,001	0,56	0,45–0,68	<0,001	0,56	0,46–0,68	<0,001
Indeks demokratije				1,74	1,45–2,09	<0,001	1,84	1,50–2,25	<0,001	1,73	1,44–2,08	<0,001	1,69	1,39–2,06	<0,001
Visoko * Indeks dem.				0,91	0,79–1,05	0,197									
Roditeljstvo * Indeks dem.										1,02	0,84–1,24	0,833			
Radi * Indeks dem.													1,05	0,91–1,20	0,518
Slučajni efekat															
σ^2		3,29			3,29			3,29			3,29			3,29	
T00		0,73 zemlja			0,30 zemlja			0,28 zemlja			0,29 zemlja			0,29 zemlja	
T11								0,02 zemlja, roditeljstvo			0,02 zemlja, roditeljstvo			0,02 zemlja, roditeljstvo	
P01								0,33 zemlja			0,33 zemlja			0,35 zemlja	
ICC		0,18			0,08			0,08			0,09			0,08	
N		29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja	
n		11631			11631			11631			11631			11631	

Tabela 10. Multilevel logistički regresioni model – Postovao na internetu

Prediktori	I			II			III			IV			V		
	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p	Količnici šansi	CI	p
(Intercept)	0,12	0,08–0,16	<0,001	0,12	0,09–0,17	<0,001	0,13	0,10–0,17	<0,001	0,13	0,10–0,17	<0,001	0,13	0,10–0,17	<0,001
godine	1,04	1,03–1,05	<0,001	1,04	1,03–1,05	<0,001	1,04	1,03–1,05	<0,001	1,04	1,03–1,05	<0,001	1,04	1,03–1,05	<0,001
ženski (ref. muški)	1,07	0,98–1,17	0,139	1,07	0,98–1,17	0,14	1,07	0,98–1,17	0,145	1,07	0,98–1,17	0,143	1,07	0,98–1,17	0,142
OS	0,4	0,30–0,53	<0,001	0,4	0,30–0,53	<0,001	0,4	0,30–0,53	<0,001	0,4	0,30–0,53	<0,001	0,4	0,30–0,53	<0,001
IV	0,78	0,71–0,86	<0,001	0,78	0,71–0,86	<0,001	0,78	0,71–0,86	<0,001	0,78	0,70–0,85	<0,001	0,77	0,70–0,85	<0,001
Radi	0,96	0,86–1,07	0,472	0,96	0,86–1,06	0,411	0,95	0,86–1,06	0,392	0,95	0,86–1,06	0,391	0,97	0,87–1,08	0,545
Roditeljstvo	0,6	0,53–0,69	<0,001	0,61	0,53–0,69	<0,001	0,58	0,47–0,72	<0,001	0,58	0,47–0,72	<0,001	0,59	0,47–0,73	<0,001
Indeks demokratije				1,38	1,22–1,57	<0,001	1,35	1,17–1,56	<0,001	1,34	1,18–1,53	<0,001	1,42	1,23–1,64	<0,001
Visoko * Indeks dem.				1,03	0,92–1,15	0,659									
Roditeljstvo * Indeks dem.										1,17	0,97–1,41	0,096			
Radi * Indeks dem.													0,93	0,83–1,04	0,215
Slučajni efekat															
σ^2	3,29			3,29			3,29			3,29			3,29		
T00	0,27 zemlja			0,13 zemlja			0,11 zemlja			0,12 zemlja			0,12 zemlja		
T11							0,06 zemlja, roditeljstvo			0,06 zemlja, roditeljstvo			0,06 zemlja, roditeljstvo		
P01							0,18 zemlja			0,12 zemlja			0,18 zemlja		
ICC	0,08			0,04			0,04			0,04			0,04		
N	29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja			29 zemlja		
n	11630			11630			11630			11630			11630		

(Brady, Verba i Schlozman 1995; Levine 2007; Lavrić Tomanović i Jusić 2019). I institucionalni i vaninstitucionalni oblici participacije su pozitivno povezani sa iskustvom studiranja, i ovaj indikator je najkonzistentiniji prediktor oba oblika participacije. Studiranje podrazumeva dovoljno slobodnog vremena i okruženje koje je stimulativnije za razmenu ideja o društvenim i političkim događajima, kolektivno organizovanje i aktivizam. Drugim rečima, studiranje mladim ljudima omogućuje pristup resursima vremena i građanskim kompetencijama. Visoko obrazovanje mladima nudi više prilika za političku socijalizaciju koja podrazumeva sticanje relevantnih kompetencija i znanja za aktivno građanstvo u generalnom smislu. Veće prilike za političku socijalizaciju rezultiraju većim stepenom razumevanja društvenog i političkog konteksta i znanja o načinima kako mogu da utiču na društvena kretanja. Usvojene političke kompetencije i prakse ostaju i nakon završetka studija kao deo habitusa visokoobrazovanog segmenta društva.

Tranzicija ka tržištu rada takođe pokazuje pozitivne veze sa participacijom, ali samo sa određenim praksama, te se naša hipoteza pokazala samo delimično tačnom. Mladi koji rade češće glasaju, aktivni su unutar partija, kontaktiraju političke predstavnike i aktivni su unutar NVO. Rad omogućuje više finansijskog i socijalnog kapitala, a radno okruženje može podstaći usvajanje novih veština i kompetencija koje mlade mogu osposobiti za veći stepen političkog angažmana. Ta kombinacija dovodi do jasnije artikulacije interesa i lakšeg uključivanja u sferu politike. Ipak, radna uloga sa sobom nosi manje vremena, te oni koji rade biraju češće direktnije, institucionalne i organizovane, oblike participacije jer se kroz njih

mogu neposrednije ostvariti interesi i ciljevi. Izgleda da zaposlenje dovodi do racionalizacije vremena i višeg stepena kalkulacije efekata angažmana, te zaposleni sebe ne investiraju značajnije u neinstitucionalne, labavije i *ad hoc* aktivnosti. Na tom tragu može se zaključiti da, premda neka istraživanja pokazuju suprotne tendencije (Lorenzini i Giugni 2012), ovo istraživanje potvrđuje pretpostavku o radnom okruženju kao podsticajnom za različite forme političkog angažmana mladih.

Polovina institucionalnih i svi vaninstitucionalni oblici participacije su negativno povezani sa roditeljstvom, čime se treća hipoteza delimično potvrđuje. Treba ponovo naglasiti da smo analizirali populaciju mladih čija su deca (uglavnom) još uvek mala i zahtevaju veći stepen angažmana roditelja, čime oni raspoložuju s manje vremena za druge sfere života. Kao i u drugim sličnim studijama (Brady, Verba i Schlozman 1995; Quaranta 2016) pokazuje se da porodične obaveze sa sobom nose manje vremena, roditelji su pod pritiskom da obezbede dodatna finansijska sredstva, te više rade, što vodi izazovima pri uspostavljanju balansa između sfere rada i privatnog života. Niži stepen političkog angažmana mladih roditelja je posebno vidljiv u vaninstitucionalnoj participaciji. S obzirom da su ove prakse jednim delom povezane sa identitetskim politikama, njihov potencijal da se održe tokom životnog toka zavisi od konkurentskih uloga i identiteta. Ulazak u roditeljsku ulogu dovodi do izvesnog prepakivanja prioriteta i, uz manjak raspoloživog vremena, smanjuje verovatnoću participacije. Dok se životne faze vezane uz obrazovni proces i radni odnos pokazuju važnima za sticanje resursa potrebnih za aktivni društveni i politički angažman, u roditeljskoj

životnoj fazi relevantni resursi mladih (pogotovo onih koji imaju decu predškolskog uzrasta) su privremeno, ali intenzivno preusmereni na privatnu sferu života (i radnu, ako su zaposleni). U tom smislu, uz visoko obrazovanje, i radno okruženje se pokazuje kao relevantan agens političke socijalizacije u većini evropskih zemalja.

Sa rastom demokratičnosti društva mladi su spremniji da učestvuju u gotovo svim oblicima vaninstitucionalnih praksi (osim demonstracija), a od institucionalnih praksi češće kontaktiraju političare i učestvuju u kampanjama. Visok stepen organizovanosti političke infrastrukture i politička kultura predstavljaju značajan preduslov za praktikovanje demokratskih oblika izražavanja interesa i pogleda, što je u skladu sa dosadašnjim teorijskim pretpostavkama o razlikama između novih i starih demokratija (Norris 2003; Inglehart 1997). Naši rezultati ukazuju da je za postojanje oba oblika participacije veoma značajan stepen razvijenosti demokratskih institucija i kanala participacije, kao i stepen rizika sa kojima se mladi suočavaju u političkoj sferi. Ovome treba dodati da i tamo gde postoje i gde ne postoje razlike u participaciji u odnosu na stepen demokratičnosti društva, mi govorimo samo o stepenu, ali ne i o motivima i rezultatima participacije. Naime u manje demokratskim društvima motivi participacije mogu biti primarno instrumentalni (Stanojević i Petrović 2020), a rezultat ne nužno više, već manje demokratije.

Pretpostavke o vezama koje smo imali između konteksta, životnih događaja i participacije uglavnom se nisu pokazale opravdanim. Iako visokoobrazovani u demokratskim društvima češće glasaju i ulaze u partije i slične grupe, ređe učestvuju u kampanjama, a na istom nivou su uključeni u sve vaninstitucionalne

oblike participacije kao i oni u manje demokratskim društvima. Objašnjenje za nepostojanje razlika između starih i novih demokratija u stepenu vaninstitucionalne participacije visokoobrazovanih može ležati u istoj ulozi koje ima univerzitetsko obrazovanje. I u razvijenim i u manje razvijenim demokratijama oni koji uspostavljaju ili čuvaju ove prakse su studenti, koji su i najotvoreniji za novine i najosetljiviji na društvene nepravde. Kad je reč o institucionalnoj participaciji, novija istraživanja i teorije treba da nam daju odgovore.

Odnos između rada i aktivizma bio je potpuno suprotan od očekivanog. Od institucionalnih praksi postoji negativno posredovanje stepena demokratičnosti i rada na učestvovanje u radu političkih partija i aktivizam tokom kampanje, a od vaninstitucionalnih na potpisivanje peticije i demonstracije. S obzirom da rad predstavlja izvor resursa (ekonomskog i socijalnog kapitala), očekivali smo da će u više demokratskim društvima, koja su i ekonomski razvijenija, ta veza biti jača, ali je ona u njima slabija. Objašnjenje za ovaj fenomen može ležati u zavisnosti sfere rada od političke sfere u „novim demokratijama“, te u prisutnosti klijentelističkih odnosa u ovim društvima, što nam pokazuju istraživanja u regionu zapadnog Balkana (videti Bliznakovski i dr. 2020) gde značajan broj mladih koji ulaze na tržište rada to čine kroz političke kanale, a zauzvrat moraju da budu aktivni u političkim strankama, a posebno tokom izbornih kampanja.

Poslednja hipoteza je potvrđena s obzirom na to da društveni kontekst ne moderira odnos između roditeljstva i participacije. Ulazak u ulogu roditelja je podjednako izazovan za mlade bez obzira na mesto života, društveni i politički kontekst, te u proseku svakako dovodi do snižavanja stepena participacije.

6 ZAKLJUČAK

Rezultati ove analize pokazuju značaj bavljenja kako odnosom životnih tranzicija mladih i političke participacije, tako i zavisnošću ovog odnosa od društvenog konteksta. Deveti talas Evropskog društvenog istraživanja potvrđuje dobrim delom ono što smo pretpostavili, ili iz prethodnih istraživanja znali, o odnosu između novih životnih uloga i političkog angažmana, a do određenih uvida smo sada došli. Neke uloge nose viši a neke niži stepen participacije, neke podrazumevaju širok spektar a neke fokusirane aktivnosti. Iako je nedvosmisleno da stepen demokratičnosti društva utiče

na nivo praktikovanja većine analiziranih oblika participacije, ostaje otvoreno veoma značajno pitanje karakteristika same participacije u više i manje demokratskim društvima. Kontekst se pokazao još jednom veoma značajnim prilikom analize odnosa između tranzicija i participacije. Pokazalo se da iskustvo studiranja i ulazak u sferu rada na drugačiji način podstiču mlade u starim i novim demokratijama da se uključe u političko polje. Iako nam rezultati daju nedovoljno preciznu sliku da bismo nedvosmisleno mogli da zaključujemo o posredujućem efektu društvenog konteksta, oni nam istovremeno pružaju podsticaj da se ovom temom detaljnije pozabavimo.

LITERATURA

- Ahearn, C. E., Brand, J. E., & Zhou, X. (2022). How, and For Whom, Does Higher Education Increase Voting? *Research in Higher Education*. <https://doi.org/10.1007/s11162-022-09717-4>
- Blais, A. (2007). Turnout in elections. In R. J. Dalton & H. D. Klingemann (Eds.), *The Oxford handbook of political behavior* (pp. 621–635). Oxford: Oxford University Press.
- Bliznakovski, J., Stanojević, D., Petrović, P., Piacentini, A., Drishti, E., Kopliku Dema, B., ... Luli, E. (2020). *Political Clientelism in the Western Balkans Collection of Papers*. Skopje: Institute for Sociological, Political and Judicial Research, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje. https://reff.f.bg.ac.rs/bitstream/id/8095/bitstream_8095.pdf
- Brady, H. E., Verba, S., & Scholzman, K. L. (1995). Beyond SES: A resource model of political participation. *American political science review*, 89(2), 271–294. <https://doi.org/10.2307/2082425>
- Dalton, R. (1996). *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Chatham: Chatham House.
- Erkulwater, J. L. (2012). Political Participation over the Life Cycle. In K. L. Scholzman, S. Verba & H. E. Brady (Eds.), *The Unheavenly Chorus: Unequal Political Voice and the Broken Promise of American Democracy* (pp. 199–231). Princeton: Princeton University Press.
- Furlong, A., & Cartmel, F. (2012). Social change and political engagement among young people: generation and the 2009/2010 British Election Survey. *Parliamentary Affairs*, 65(1), 13–28. <https://doi.org/10.1093/pa/gsr045>
- García-Albacete, G. M. (2013). Life-cycle and political participation: Do young people participate differently due to the life stage in which they are? Working Papers Online Series (Working Paper 146/2013). Retrieved from https://www.uam.es/Derecho/documento/1242668707880/Working_Paper_146_2013_Gema_Garc_a.pdf?blobheader=application/pdf
- Giugni, M., Lorenzini, J., Cinalli, M., Lahusen, C., & Baglioni, S. (2021). *Young People and Long-term Unemployment: Personal, Social, and Political Effects*. London: Routledge. <http://dx.doi.org/10.4324/9781003120421>
- Henn, M., & Foard, N. (2014). Social differentiation in young people's political participation: the impact of social and educational factors on youth political engagement in Britain. *Journal of Youth Studies*, 17(3), 360–380. <https://doi.org/10.1080/13676261.2013.830704>
- Hooghe, M., & Wilkenfeld, B. (2008). The stability of political attitudes and behaviors across adolescence and early adulthood: A comparison of survey data on adolescents and young adults in eight countries. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(2), 155–167. <https://doi.org/10.1007/s10964-007-9199-x>
- Ilišin, V., & Spajić Vrkaš, V. (Ur.) (2017). *Generacija osujećenih: mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Lavrič, M., Tomanović, S., & Jusić, M. (2019). *Youth study southeast Europe 2018/2019*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Levine, P. (2007). *The future of democracy: Developing the next generation of American citizens*. Hanover: University Press of New England.
- Lorenzini, J., & Giugni, M. (2012). Employment status, social capital, and political participation: A comparison of unemployed and employed youth in Geneva. *Swiss Political Science Review*, 18(3), 332–351. <https://doi.org/10.1111/j.1662-6370.2012.02076.x>

- Macedo, S., Alex-Assensoh, Y., Berry, J. M., Brintnall, M., Campbell, D. E., Fraga, L. R., ... Walsh, K. C. (2005). *Democracy at risk: how political choices undermine citizen participation, and what we can do about it*. Washington: Brookings Institution Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt12879p5>
- Norris, P. (2002). *Democratic phoenix: reinventing political activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P. (2003). Young people and political activism: from the politics of loyalties to the politics of choice? Paper presented at the Council of Europe symposium entitled "Young people and democratic institutions: from disillusionment to participation", Strasbourg, 27–28 November.
- Pilkington, H., & Pollock G. (2015). 'Politics are bollocks': youth, politics and activism in contemporary Europe. *The Sociological Review*, 63(S2), 1–35. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12260>
- Quaranta, M. (2016). Life course, gender, and participation in voluntary organizations in Italy. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 27(2), 874–899. <https://doi.org/10.1007/s11266-015-9615-x>
- Sartori, L., Tuorto, D., & Ghigi, R. (2017). The social roots of the gender gap in political participation: The role of situational and cultural constraints in Italy. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 24(3), 221–247. <https://doi.org/10.1093/sp/jxx008>
- Stanojević, D., & Petrović, J. (2020). "The Balkan Paradox" Young People in Conventional Politics: Between Ideals and Instrumental Goals. In International Scientific Conference "Political Clientelism in the Western Balkans" Collection of Papers (pp.13-36). Skopje: Institute for Sociological, Political and Judicial Research, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje. https://reff.f.bg.ac.rs/bitstream/id/8095/bitstream_8095.pdf
- The Economist (2021). Democracy index 2020: in sickness and in health? Report by the Economist Intelligence Unit. Retrieved from www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/
- The European Social Survey (2020). ESS9-2018: Data file edition 3.1. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. <http://dx.doi.org/10.21338/NSD-ESS9-2018>
- Šalaj, B. (2011). Politička pismenost mladih u Hrvatskoj: teorija i istraživanje. In D. Bagić (Eds.), *Odgaja li škola dobre građane? Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca* (pp. 7–23). Zagreb: GONG.
- Wolfinger, N. H., & Wolfinger, R. E. (2008). Family structure and voter turnout. *Social forces*, 86(4), 1513–1528. <https://doi.org/10.1353/sof.0.0031>

How to cite: Stanojević, D., & Gvozdanović, A. (2022). Political participation and life course transitions among young people in Europe. *Stanovništvo*, 60(2), 49–74. <https://doi.org/10.2298/STNV2202049S>

<https://doi.org/10.2298/STNV2202049S>